

Introductie

Het bedrijf van Jan-Peter van Bourscheit de jonge (1699 – 1768) is een uniek voorbeeld van een succesvol architectenbureau uit het tweede kwart van de achttiende eeuw. Na de dood van Van Bourscheit de Oude, zette de zoon het beeldhouwers -en steenhouders bedrijf voort. Het accent kwam nu te liggen op de bouwkunst.

Terwijl de grote beeldhouwersateliers in Antwerpen architectuur als nevenactiviteit beoefenden, was Jan-Peter van Bourscheit de jonge een van de eerste beeldhouwers die zich vrijwel uitsluitend toedeed op de bouwkunst. In de jaren veertig was hij niet alleen ontwerper maar ook uitvoerder van grote bouwwerken. Door zijn ervaring in het beeldhouwersvak stond hij als architect dicht bij de uitvoerende ambachtslieden. Hij werkte nauw samen met beeldhouwers, steenhouders, schrijnwerkers en andere ambachtslieden, die bij de uitvoering van zijn ontwerp betrokken waren. Voor die projecten

waarvan hij wel ontwerper maar geen uitvoerder was, overlegde hij regelmatig met de meester-timmerman of meester-metselaar van de opdrachtgever. Al deze werkzaamheden werden door Van Bourscheit zelf samengevat als 'Tekenen en vasseren'. De boekhouding en correspondentie van zijn bedrijf bleven voor een deel bewaard. Deze unieke bron maakte het mogelijk om de architecten en -bouwpraktijk in het tweede kwart van de achttiende eeuw, van binnenuit te leren kennen.¹

Al eerder was geconstateerd dat de voorname architectuur in de eerste helft van de achttiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden gedomineerd werd door ontwerpers die het ornament in hun vingers hadden, zoals Daniël Marot, de stucwerker Van Logteren en beeldhouwers zoals Van Bourscheit jr. zelf.² Door zijn talent als beeldhouwer en contacten met en kennis van de steenhandel, had hij voldoende gezag bij meester-metselaars en timmerbazen om de bouwprojecten naar behoren te dirigeren. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Jan van Logteren, die bleef werken in opdracht van

grote bouwbazen in Amsterdam en omgeving, wist van Bourscheit zich op te werken tot onafhankelijk architect met een goed inkomen. Hij bezat zelfs een buitenplaats aan de Schelde.³ De grote Antwerpse beeldhouwateliers hadden binnen de bouwwereld blijkbaar al eerder een vaste plaats veroverd. Al in de late zeventiende eeuw waren deze ateliers ook betrokken bij architectuurprojecten. In het tweede kwart van de achttiende eeuw was het een voordeel als architecten tevens het ornament beheersten. Een architect moest kennis hebben van de klassieke architectuurregels maar tevens uitblinken in ontwerp en uitvoering van nieuw, Frans ornament en profilering. Op beide terreinen had Van Bourscheit jr. zich al bewezen. Op zeer jeugdige leeftijd werkte hij als gelijkwaardig medewerker samen met zijn vader aan prestigieuze projecten, zoals feestarchitectuur voor het Hof te Brussel en de wederopbouw van het interieur van de Carolus Borromeuskerk te Antwerpen na de brand in 1718.

Hoewel er tot nu toe weinig bekend was over het architectuuronderricht te Antwerpen biedt het materiaal dat van het bureau Van Bourscheit bewaard bleef, waardevolle informatie omtrent Van

1 S.A.A, Insolvente Boedelskamer, 2115-2117. Respectievelijk: Copyboek van Brieve, Boek van Incoop, Rekeningen.

2 Koen Ottenheim, Freek Schmidt, 'un dessein qui plaît à la vue' De controverses tussen Anthonie Coulon en Daniel Marot bij de verbouwing van Huis Ten Bosch in 1734, *Bulletin KNOB* 1994-2, Dit artikel is gewijd aan de controverses tussen de ontwerper Marot en de uitvoerend architect Coulon. Deze laatste

verbeterde de ontwerpen van Marot naar eigen inzicht en kreeg bijval van alle ambachtslieden die onder hem werkten. Ook Jan de Munck, stadsarchitect van Middelburg had kritiek op een ontwerp van Marot voor de Criminele Vierschaar van het Stadhuis te Middelburg. Het ontwerp bood z.i. te weinig aanwijzingen voor ambachtslieden om het uit te voeren. Zie hiervoor: M.D.Ozinga, *Daniël Marot de schepper van den Hollandschen Lodewijk*

XIV-Stijl, Amsterdam-Parijs, 1938, 194. Noot 2. Het ontwerp van Marot werd afgewezen ten gunste van een ontwerp van Jan de Munck zelf. Van Bourscheit maakte ter verlevendiging van dit ontwerp een schets voor de zetel van de baljuw.

3 Meischke e.a., *Huizen in Nederland*, Amsterdam, Amsterdam 1994, 85 – 87.

Baurscheits kennis en vaardigheden. Behalve de genoemde boekhouding en correspondentie zijn belangrijke bouwwerken, beeldhouwwerken en tekeningen bewaard. Van Bauscheit was betrokken als directeur en docent bouwkunde bij de voortzetting van het onderwijs aan de Academie te Antwerpen dat door de dekens van het gilde van Sint Lucas was stopgezet. Hij behoorde tot een groep kunstenaars die de voortgang van het kunstonderwijs onafhankelijk van het gilde van Sint Lucas voorstond. Hij oriënteerde zich voor het onderwijs onder andere op het lesprogramma van de academies te Parijs.

In de jaren veertig en vijftig legde hij zich ook steeds meer toe op de handel in bouwmaterialen. Hij bezat een uitgebreid netwerk van contacten met opdrachtgevers, leveranciers, regeerders, kunstenaars, contactpersonen, waar hij indien nodig een beroep op deed. Van Bauscheit noemde zich, als hij een titel gebruikte, in brieven aan opdrachtgevers 'architect ingenieur'. (Eerder, voor de opdracht van het Hof te Brussel nog voor de dood van zijn vader, noemde hij zich *Statuaire architect ingenieur*). Als ingenieur kreeg hij opdracht om gebouwen te inspecteren en adviseerde hij menig kerkbestuur bij het vernieuwen of herstellen van de kerktoren. Voor de polder van St. Philip ontwierp hij een sluis. Van Bauscheit kreeg zijn eerste belangrijke architectuuropdrachten in de Noordelijke Nederlanden van opdrachtgevers in Zeeland. Vanaf 1728 bouwde hij belangrijke buitenplaatsen en stadspaleizen in Middelburg en Vlissingen en

omgeving. Vanaf 1734 werkte hij als tweede architect naast Daniël Marot aan de voorgevel van het huis van Marguerite Huguetan aan de Lange Vijverberg te Den Haag. Al die tijd was hij ook in Antwerpen en omgeving werkzaam als vormgever, decorateur, architect. De belangrijke bouwprojecten in Antwerpen en omgeving startten echter pas in de jaren veertig. In deze bouwwerken bewees hij zijn kwaliteiten als eigentijds architect. De bouwmeester met goede smaak die samen met vooraanstaande Antwerpse kunstliefhebbers inzette om de architectuur in Antwerpen op een hoger plan te brengen.

In dit proefschrift zal Van Bauscheit jr. worden voorgesteld als architect die het werk voortzette van de generatie Antwerpse beeldhouwers vóór hem waarvan een aantal belangstelling had voor de architectuur. De bekendste onder hen was Hendrik Frans Verbrugghen waarvan veel architectuurtekeningen bewaard bleven. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw bracht Abraham Genoels, die aan de Parijse *Académie des Beaux Arts* onder Lebrun had gewerkt en daar in 1671 de oprichting van de Académie Royale d'Architecture had meegemaakt, zijn enthousiasme voor recente ontwikkelingen in de bouwkunst over op jonge Antwerpse kunstenaars. De geschiedenis van het atelier Van Bauscheit leert dat er ook rechtstreeks contact was met Frankrijk. Vader van Bauscheit ging in 1700 naar Versailles

om een portret van de neef van Lodewijk XIV te boetseren. Van Bauscheit jr. correspondeerde met een docent aan de academie van Sint Lucas te Parijs in verband met beeldhouwers die hij wilde engageren. Het atelier Van Bauscheit bezat ook prenten, boeken en tekeningen die blijk gaven van belangstelling voor recente ontwikkelingen in de Franse architectuur. Naast de Franse ontwikkelingen waren ook de Noordelijke Nederlanden een bron van inspiratie. Het atelier Van Bauscheit bezat de belangrijke prentenseries van de zeventiende-eeuwse paleizen van Frederik Hendrik, het stadhuis van Amsterdam en prenten van Daniël Marot, architect van Willem III.

Van Bauscheit had al met al voldoende kennis van de eigentijdse architectuur en de bouwpraktijk om zowel voor opdrachtgevers in de Noordelijke Nederlanden als in Antwerpen 'passende' bouwwerken te ontwerpen. Dit zal blijken in deel III.

Kennis van de bouwpraktijk was voor een architect een voorwaarde om in het bouwvak geaccepteerd te worden. Een goed architect diende de locale bouwtraditie te kennen en te respecteren. De gebouwen zelf laten zien dat van Bauscheits ontwerpen steeds een klassiek schema volgen. Binnen het kader van de klassieke architectuur werd plaats ingeruimd voor strakke, fijn geprofileerde lijsten en rijk bewerkte ornamenten op de daarvoor geëigende plaatsen. Van Bauscheits architectuurbenadering zal in

deze studie nader worden onderzocht. De uitleg van de klassieke architectuurregels door Van Bourscheit zal mogelijk verklaard kunnen worden vanuit de eigentijdse opvattingen van wat in Frankrijk *le bon goût* werd genoemd. In de achttiende eeuw werd de definitie van de goed smaak regelmatig bijgesteld door architecten aan de *Académie Royale d'Architecture* te Parijs. Van Bourscheit liet geen theoretische geschriften na, zoals zijn Franse collega Boffrand wel deed. De bouwwerken laten echter wel zien dat Van Bourscheit er bepaalde theoretische principes op nahield. De inzichten die uit brieven aan opdrachtgevers en uit de werken zelf naar voren komen doen denken aan die van Boffrand en andere eigentijdse architecten.

Historiografie

M.D. Ozinga vermeldde Van Bourscheit enkele malen in zijn studie *Daniël Marot, De schepper van den Hollandschen Lodewijk XIV-Stijl*, Amsterdam 1938.⁴ Ozinga was op het spoor van de naar zijn mening belangrijke figuur Van Bourscheit gekomen omdat diens werken in Zeeland, waaronder de Koepoort te Middelburg en de stadspaleizen in Middelburg en Vlissingen aanvankelijk door hem ook wel met Marot werden geassocieerd. In opdracht van de stad Middelburg maakte Marot een

ontwerp voor de plattegrond en opstand van de nieuwe Vierschaar. Diens ontwerp werd echter gepasseerd door een plan van Jan de Munck waaraan Van Bourscheit zijn medewerking verleende. Uit de gegevens waarover Ozinga beschikte bleek dat Van Bourscheit naast Marot als tweede architect werkzaam was bij de uitvoering van de voorgevel van het huis Huguetaan te Den Haag. In 1938 was er naar het werk van de architect Van Bourscheit nog weinig studie verricht waar Ozinga naar kon verwijzen.⁵

In de jaren erna verschenen van A. Jansen en Ch. Van Herck in 1942, 'J.P. van Bourscheit I en J.P. van Bourscheit II, Antwerpse beeldhouwers uit de 18de eeuw' in: *Koninklijke Oudheidkundige Kring van Antwerpen*, XVIIIde Jaarboek, 83-106. Dit was een oeuvre catalogus van ontwerptekeningen en (beeldhouw)werken van vader en zoon Van Bourscheit waaronder ontwerpen voor architectuur en enkele gebouwen. In 1952 verscheen van F. Baudouin 'Bouw-, Beeldhouw- en Schilderkunst, in: *Antwerpen in de XVIIIde eeuw* (Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis, III), Antwerpen 1952, 189-197. Hierin werd de architectuur van Jan-Peter van Bourscheit de Jonge voor het eerst uitgebreid beschreven met vermelding van de belangrijke bronnen in het Stadsarchief Antwerpen.⁶

In 1963 verschenen in *Opus Musium, Een bundel studies aangeboden aan Professor Doctor M.D. Ozinga ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag*, Assen 1964, 'Het huis de Fraula te Antwerpen, een werk van Jan-Peter van Bourscheit de jonge' door F. Baudouin en 'J.P. van Bourscheit's architectonisch werk in de Noordelijke Nederlanden' door H.M. van den Berg. Herma van den Berg ging in dit artikel als eerste nader in op de Noordnederlandse relaties en werken van Van Bourscheit.

In 1995 verscheen van F. Baudouin tenslotte de monografie, *Architect Jan Peter van Bourscheit de Jonge 1699-1768*, waarin aan de hand van het beschikbare bronnenmateriaal in het stadsarchief te Antwerpen, aangevuld met gegevens uit nader archiefonderzoek een overzicht werd gegeven van het architectonische werk door Van Bourscheit dat met zekerheid aan hem kon worden toegeschreven. De beschikbare bronnen werden door Baudouin zeer nauwkeurig benut om bouwwerken door Van Bourscheit te identificeren en de bouwgeschiedenis van bouwwerken te reconstrueren. Met deze studie (s) was een betrouwbare oeuvrelijst ontstaan van de bouwwerken van Van Bourscheit in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden.

4 M.D.Ozinga, op.cit.

5 Ozinga, op.cit.169-176

6 op.cit. noot 1

Onderzoeksvragen en methode

Rekening houdend met voornoemde publicaties is de vraagstelling toegespitst op het architectuurbedrijf van Van Bourscheit en op de architectuurvisie die aan zijn werken ten grondslag lag. Jan Peter van Bourscheit de Jonge is de enige architect uit het tweede kwart van de achttiende eeuw waarover zoveel bronnenmateriaal bewaard bleef. We beschikken niet alleen over een groot deel van zijn boekhouding, brieven en een contemporaine biografie, maar er zijn ook ontwerptekeningen bewaard en een representatief aantal bouwwerken bestaat nog. Deze bronnen zijn door mij bestudeerd met het oog op de vraagstelling naar de organisatie van zijn architectenpraktijk, zijn eigen artistieke opvattingen, de samenwerking met collega's en uitvoerders en de rol van de opdrachtgevers in het ontwerp en -bouwproces.

De keuze voor deze benadering werd mede bepaald door de aard van het beschikbare bronnenmateriaal. Voor de organisatie van het bedrijf leek vooral het *Boeck van Incoop* veel unieke informatie te bevatten.⁷ Hierin kwamen namen voor van vaste medewerkers, overige ambachtslieden en andere meesters waarmee Van Bourscheit regelmatig samenwerkte. Uit de omschrijving van werkzaamheden was af te leiden

wat de taakverdeling was binnen het bureau. Het *Copyboek van Brieven* kan vooral inzicht geven in de contacten die Van Bourscheit had met leveranciers van materialen. Zo werden natuurstenen onderdelen voor gevels bij de steengroeve naar Van Bourscheits ontwerp en op zijn aanwijzingen vervaardigd. De *Rekeningen* bieden een compleet overzicht van alle opdrachtgevers van Van Bourscheit en het type opdrachten waaraan Van Bourscheit vanaf circa 1735 tot aan zijn dood in 1768 werkte. Tevens geeft dit boek inzicht in de ontwikkeling van het bedrijf dat vanaf de jaren veertig vooral in dienst van de architectuur lijkt te staan.

In deze studie wordt aandacht besteedt aan de achtergronden van de positie die Van Bourscheit bekleedde aan de Antwerpse Kunstacademie. Vanaf 1741 was hij als directeur en docent Bouwkunst aan de Academie verbonden. Zijn streven om samen met collega's het onderwijs voort te zetten los van de bemoeienis van de dekens van het Sint Lucasgilde lijkt verband te houden met de grote architectuuropdrachten die hij in de jaren veertig kreeg. De opdrachtgevers deelden zijn visie over het onderwijs aan de Academie en gaven hier blijk van door een jaarlijkse financiële bijdrage die voor het voortbestaan

van de Academie noodzakelijk was. Hun vertrouwen in de kwaliteit van Van Bourscheit als bouwmeester demonstreerden zij in het type opdrachten die hij van hen ontving. In het archief van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen (K.A.S.K.A.) informeren de bewaard gebleven stukken over Van Bourscheits rol bij het voortbestaan en de vernieuwing van de Academie en zijn belangstelling voor het onderwijs aan de Academies te Parijs. Deze stukken geven ook informatie over de kritiek die Van Bourscheit had op de dekens van het gilde van Sint Lucas, die officieel verantwoordelijk waren voor het onderwijs aan de Academie.

Van Bourscheits opvattingen over de architectuur kunnen hier en daar afgeleid worden van de passages in brieven aan leveranciers en opdrachtgevers, de overige administratie, de bewaard gebleven ontwerptekeningen en de nog bestaande bouwwerken. Van Bourscheit had weliswaar geen theoretische geschriften nagelaten en er was in Antwerpen ook geen sprake van een polemiek tussen aanhangers van 'antieke' en 'moderne' architectuur, zoals in Parijs, maar de tussen de regels door geschreven architectuuropvattingen in rekeningen en brieven en zijn activiteiten als bestuurslid en

⁷ Het boek van Incoop of Incoop Rekeningen worden door mij in het vervolg aangeduid met 'boek van Incoop'

docent aan de Koninklijke Academie te Antwerpen veronderstellen betrokkenheid bij belangrijke architectuurontwikkelingen en praktijk in de eerste helft van de achttiende eeuw.

Een belangrijke literaire bron in het Stadsarchief te Antwerpen, ook door Baudouin vermeld, is het handschrift van Jacobus van der Sanden, *Oud Konsttoneel van Antwerpen*, uit circa 1771. Van der Sanden beschreef hierin het leven en werk van belangrijke Antwerpse kunstenaars. In dit handschrift gaf Van der Sanden een overzicht van de belangrijke werken van Van Bourscheit die door de architect zelf op een lijst waren geplaatst en aan Jacobus van der Sanden waren overhandigd. Het is de vraag waarom deze werken wel op de lijst voorkwamen en andere werken die in het rekeningenboek worden genoemd niet. De verwachting is dat de kwalificatie van de werken door Van Bourscheit zelf te maken heeft met zijn waardering voor het concept dat aan de diverse werken ten grondslag ligt en de samenwerking met de opdrachtgever. Het lijkt waarschijnlijk dat Van Bourscheit als architect rechtstreeks beschikte over informatie van recente architectuur

ontwikkelingen in Frankrijk, gezien zijn positie als docent aan de Academie te Antwerpen.

De eigentijdse discussies die aan de *Académie Royale d'Architecture* in Parijs werden gevoerd zullen op zijn minst inzicht kunnen geven in de architectuurbenadering van Van Bourscheit. Wat het veel besproken thema van *le bon goût* inhield voor de architectuur en hoe deze denkbeelden door Van Bourscheit en zijn opdrachtgevers werden begrepen, is een belangrijke vraag van dit proefschrift. Voor de opdrachtgevers en hun milieu, waarvan de namen in de rekeningen worden genoemd boden bestaande studies diverse bruikbare gegevens. Aanvullend zijn thans enkele familiearchieven geraadpleegd. Het *Copyeboeck van Brieve* bevatte ook bruikbare informatie. Voor het noodzakelijke inzicht in het oorspronkelijke architectuurconcept dat aan de werken ten grondslag lag, is aanvullend onderzoek nodig geweest naar de indeling en inrichting van de werken en de erbij horende omgeving. Gezocht is naar plattegronden en boedelinventarissen in het Stadsarchief te Antwerpen en het planarchief van de Dienst Stadsontwikkeling te Antwerpen. Ook de documentatie van de

dienst Monumenten en Landschappen te Antwerpen, het tekeningenarchief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist, en Rijksarchieven te Vlissingen, Utrecht en Den Haag werden geraadpleegd.⁸

Een belangrijke bron zijn voorts de tekeningen die Jansen en Van Herck in het reeds genoemde artikel uit 1942 beschreven en die in diverse musea zijn ondergebracht.⁹ Deze tekeningen bevatten ook aanwijzingen die Van Bourscheit zelf gaf aan de leveranciers van hardsteen. Van de Antwerpse stadspaleizen is een aantal gevelontwerpen bewaard in het Museum Vleeshuis te Antwerpen en in het stadsarchief. Van een stadspaleis, de Grote Robijn, zijn behalve een ontwerp voor de voorgevel ook ontwerpen voor poorten, overige gevels, stallen en remise en ontwerpen voor interieurs bewaard. Deze bevinden zich eveneens in Museum het Vleeshuis. Van de buitenplaatsen zijn ontwerpen bewaard van de gevel van het kasteel te Loenhout en plattegronden van het huis en de tuinen van Sint Jan ten Heere, de buitenplaats van Johan Pieter van den Brande.

Alle nog bestaande (bouw)werken werden door mij bezocht en onderzocht op indeling, materiaalgebruik, architectuurstijl,

⁸ Met dank aan Petra Maclot voor de nummers van de plattegronden van stadspaleizen in het S.A.A. en de boedelinventaris van De Grote Robijn

⁹ Zie hieronder bij de beknopte weergave van primaire en secundaire bronnen

ornamentgebruik, (groeve)merken, profileringen en authentieke (interieur)onderdelen uit de bouwtijd. In een laat stadium van mijn onderzoek bovendien waren de resultaten van een bouwhistorisch onderzoek van het stadspaleis van Joan Alexander van Susteren beschikbaar.¹⁰

Deze studie wil beslist géén catalogus zijn. Het gaat om een selectie uit Van Bourscheits oeuvre waarbij uit de vershillende soorten opdrachten een paar treffende voorbeelden naar voren zijn gehaald. Bepalend voor de keuze was het genoemde beschikbare bronnen materiaal dat nader inzicht zou kunnen bieden op de eerder geformuleerde onderzoeksvragen.

Met het oog op plaatselijke bouwtradities is een onderscheid gemaakt in Noordnederlandse en Zuidnederlandse werken. Bij de keuze van opgenomen werken is gestreefd om de ontwikkeling in de architectuur in beeld te brengen en te vergelijken met contemporaine voorbeelden en de diversiteit van de werkzaamheden die kenmerkend is voor het bedrijf van Van Bourscheit. Tenslotte is ook gepoogd om de kwaliteit en schoonheid van het werk te laten zien in de afbeeldingen van onderdelen en details die ten opzichte van elkaar en in het geheel van de architectuur harmonische zijn opgenomen. Los van enige verklaring is deze kwaliteit in de door mij

bezochte werken van Van Bourscheit aanwezig en kan door de bezoeker worden ervaren.

In deel I, **Biografie, opleiding, bedrijf, architectuurtheorie**, wordt in de **korte biografische schets** en in de hoofdstukken over de **geschiedenis van het atelier** een rekonstruktie gegeven van de architectuuropleiding die Van Bourscheit kreeg in het atelier van zijn vader. De nadruk ligt in dit hoofdstuk op de ontwikkeling van de praktische vaardigheden. De theoretische kant van de opleiding is in het hoofdstuk **Van Bourscheit en Antwerpen** uitgewerkt. Hier is gepoogd een reconstructie te geven van het architectuuronderwijs dat bij de Antwerpse meesters aan huis moet zijn ontwikkeld en waaraan Van Bourscheit zelf na 1741 vorm gaf als docent aan de Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen.

In **Het bedrijf van Van Bourscheit de jonge** en in het hoofdstuk **Tekenen en vasseren** wordt ingegaan op vragen ten aanzien van de taakverdeling binnen het bedrijf. Wat was de taak van Van Bourscheit binnen het bureau, hoe verliepen de contacten met opdrachtgevers, hoe kwamen de ontwerpen tot stand, wie maakte de tekeningen, wie boetseerde de ornamenten, wie maakte de bestekken, was Van Bourscheit zelf aannemer

en zo ja van welke onderdelen van het werk. Welke onderdelen werden vervaardigd door medewerkers van het atelier, welke delen werden uitbesteed aan andere meesters, had Van Bourscheit de eindverantwoordelijkheid over de uitvoering van alle onderdelen?

In het hoofdstuk **De praktische organisatie van het bedrijf** zal op basis van de informatie in het *Boek van Incoop* en fragmenten uit het *Copyeboeck van Brieve* worden aangegeven met welke meesters en ambachtslieden Van Bourscheit samenwerkte binnen en buiten het atelier en op welke basis. Vragen als hoeveel knechten werkten er in het atelier, waren er leerlingen, werkte Van Bourscheit steeds samen met dezelfde ambachtslieden, wie waren de leveranciers van materialen en hoe verliep het contact met deze leveranciers worden in dit hoofdstuk beantwoord.

In het hoofdstuk over de **geschiedenis van de Academie voor Schone Kunsten** en het hoofdstuk over **le bon goût** wordt een antwoord gezocht op de vraag of de eigentijdse discussies over *le bon goût* van invloed waren op het culturele klimaat in Antwerpen en op de architectuur van Van Bourscheit. Waren deze discussies van invloed op het contact tussen Van Bourscheit en de opdrachtgevers die hem steunden bij zijn streven om het onderwijs aan de

¹⁰ *Bouwhistorische studie van het voormalig Koninklijk Paleis te Antwerpen*, Meir 50, Mei-Juli 2000, in opdracht van het Ministerie van

de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling gebouwen Met dank aan de samensteller Mimi de Bruyn

Academie in Antwerpen te vernieuwen? Als bestuurder en docent bouwkunst aan de Academie in Antwerpen zou Van Bauscheit geïnteresseerd moeten zijn in ontwikkelingen van het architectuuronderwijs van vooral de toonaangevende Academies te Parijs. Tevens wordt in deze hoofdstukken antwoord gezocht of en op welke wijze Van Bauscheit kennis kan hebben genomen van recente ontwikkelingen in de architectuur elders in Europa.

Deel II, **Opdrachtgevers** geeft een indruk van het milieu van de opdrachtgevers in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De gegevens uit de *Rekeningen* (1734-1768) tonen aan dat Van Bauscheit over een uitgebreide klantenkring beschikte. Lang niet alle werken en opdrachtgevers die in deze rekeningen worden genoemd zijn tot nu toe geïdentificeerd. Een samenvatting van dit rekeningenboek is derhalve als bijlage opgenomen. Een overzicht van de werkzaamheden en van de genoemde opdrachtgevers maakt het mogelijk om vragen te beantwoorden als: wie waren de opdrachtgevers van Van Bauscheit, welk type opdrachten kreeg Van Bauscheit in de loop van zijn carrière, welke familierelaties waren van belang, welke opdrachtgevers waren toonaangevend, welke invloed hadden zij op zijn carrière als architect. Tevens geven zij een indruk van de plaats die de belangrijke architectuuropdrachten innamen in het totale

oeuvre van de beeldhouwer-architect. Juist dit totaalbeeld is belangrijk voor het beeld van de architect in het tweede kwart van de achttiende eeuw: de beeldhouwer die zich los van enige officiële architectuuropleiding ontwikkelde tot onafhankelijk architect. In dit deel zijn ook enkele opdrachten die illustratief zijn voor het contact tussen Van Bauscheit en de opdrachtgevers opgenomen zoals het epitaaf te Oosterland voor Susanne Cau-Longue (waarvan de briefwisseling bewaard bleef). Enkele vroege werken in de omgeving van Antwerpen die buiten de bespreking van de grote werken in deel III vallen volgen omdat ze informatie toevoegen die van belang is voor het inzicht in de architectuur van Van Bauscheit.

In deel III, **Werken** worden de twee belangrijke bouwtypen, **stadspaleizen** en **buitenplaatsen** beschreven. Uit beide groepen wordt een aantal treffende voorbeelden nader geanalyseerd. Vanwege de verschillende bouwtradities worden de werken in de Noordelijke Nederlanden en Zuidelijke Nederlanden in afzonderlijke hoofdstukken behandeld. Voor deze hoofdstukken is het architectuurconcept, voor zover dit aan de gebouwen ten grondslag heeft gelegen, nader onderzocht. Aan het begin van de hoofdstukken worden de architectonische idealen besproken aan de hand van voorbeelden die Van Bauscheit moet hebben gekend en aan de hand Van

Bauscheits eigen architectuuropvattingen zoals die uit zijn brieven naar voren komen. Daarop volgt steeds een gebouw dat als ideaal voorbeeld van het bouwtype aangemerkt kan worden. Bij de bespreking van de werken worden het architectuurconcept en de architectuur zo breed mogelijk in beeld gebracht. Aan de orde komen het tot stand komen van het ontwerp in samenspraak met de opdrachtgevers en het verloop van het bouwproces. De voor de architectuur van de periode belangrijke thema's zoals *distribution*, *la belle décoration*, *caractère*, de kundigheid van het profileren en de beheersing van het ornament, de kennis van de klassieke bouwkunst en de interpretatie ervan door Van Bauscheit worden besproken bij de werken die hiervan een duidelijk voorbeeld zijn. Ook zal nagagaan worden in hoeverre de lokale tradities een rol hebben gespeeld. Enkele belangrijke werken in opdracht van **stadsbesturen** tonen aan dat Van Bauscheit bij deze opdrachten dezelfde principes volgde als bij stadspaleizen en buitenplaatsen.

In deel IV, **Architectuurtaal: ontwikkeling en invloeden**, zal de architectuurtaal van Van Bauscheit vanuit diverse invalshoeken nader worden verklaard. Van Bauscheits interpretatie van eigentijdse bouwkunst werd beïnvloed door zijn omgeving: het atelier van zijn vader, het werk van de Antwerpse collega's, de Antwerpse en Noordnederlandse bouwtradities, architectuurboeken en prenten, en voorts nieuwe Franse voorbeelden.